

Kantova estetika

Marijan STEINER

Sažetak

U članku se obrađuje Kantova estetika prema djelu Kritika rasudne moći. Poznat kao mislilac, koji je u prvom redu proučavao ljudsku spoznaju i etiku, Kant je svoj filozofski sustav dovršio estetikom. Do vlastitih pogleda o estetskim pitanjima nije došao neposrednim doživljajem ljepote (od umjetničkih grana bavio se ozbiljnije samo pjesništvom). Kantovo zanimanje za estetiku javilo se iz potrebe zaokruženja sustava transcendentalne filozofije, pa je tako unutar njega dao umjetnosti dostojno mjesto. Za Kanta je forma ono što čini određeni predmet estetski vrijednim, pa ga svrstavamo u pristaše estetskog formalizma.

U svom estetskom sustavu Kant je postavio tezu o aktivnoj i stvaralačkoj funkciji umjetnika, pa stoga i o svojevrsnoj autonomiji estetskog predmeta. Značajnost njegove estetske misli je i u tome što je istaknuo razliku između dobrote i ljepote, ali i njihovu srodnost.

Uvod

Istina, dobrota i ljepota tri su različita, ali ipak bliska objekta filozofskog mišljenja. Istinu istražuje gnoseologija ili filozofija spoznaje, dobrotu etika ili filozofija o ljudskom djelovanju, a ljepotu estetika ili filozofija o lijepom, odnosno filozofija umjetnosti.

Dobrota i ljepota su ideali (uzori) koje je zamislio ljudski um, a on zahtijeva da se s njima podudara prava zbilja. Ljudski um želi da ono što jest i što biva postane ujedno i dobro i lijepo, da dobrota i ljepota postanu jedno te isto s istinskom stvarnošću. Taj spoj istine, dobrote i ljepote ostvaren je u Apsolutnom biću (u Bogu), a relativna (stvorena) bića sve više treba da ostvaruju taj vrhovni ideal, odnosno da mu se primiču.¹

Jedan od filozofa koji su se bavili sa sva tri maloprije navedena objekta filozofskog mišljenja – istinom, dobrotom i ljepotom – je i njemački filozof Immanuel Kant (1724–1804). On je poznat u prvom redu kao mislilac koji je proučavao problem ljudske spoznaje i etiku, ali je napokon s estetikom dovršio svoj misaoni sustav: ona je postala »sintetički« element njegove cjelokupne filozofije.

1 Usp. Marković, Franjo. (1903) *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb, Naklada Kr. Hrv.–Slav.–Dalm. zemaljske vlade, 2.

1. Prikaz »Kritike rasudne moći«

1.1. Općenito o »Kritici rasudne moći«

U početku svoga filozofskoga razmišljanja Kant je držao, poput engleskih empirista, da je estetika empirijska disciplina u kojoj se može doći do pojedinih pouzdanih tvrdnji, ali ne i do apriornih principa.² Tek poslije, baveći se kritikom ukusa, otkrio je novu vrstu principa apriori (tj. zakona) u trećoj duševnoj moći: u osjećaju zadovoljstva i nezadovoljstva (prve dvije moći su spoznaje i htijenje).

Kritika rasudne moći (prvo izdanje iz 1790. godine) ima dva dijela: prvi nosi naslov *Kritika estetičke rasudne moći*, a drugi *Kritika teleologijske rasudne moći*. Zadržat ćemo se samo na prvom dijelu, jer je u njemu obrađena estetska problematika.

Prema Kantu rasudna moć je misaona moć duše koja povezuje pojedinačno s općim i bliska je pojmu »zdravog ljudskog razuma«. To je sposobnost da se ono posebno misli kao opće, a ukoliko je opće već dano, rasudna moć posebno podređuje općem kao određujuća. Tako je, dakle, rasudna moć dvojaka: determinirajuća ili reflektirajuća. Ako je umu prije poznato ono općenito (pravilo, princip, zakon), onda pojedinačno potpada pod to pravilo, pa je rasudna moć determinirajuća. No ako je prije poznato ono što je posebno, onda treba naći ono općenito i stoga je na djelu refleksivna rasudna moć. Prva sposobnost podudara se s razumom, pa se u *Kritici rasudne moći* analizira samo druga (refleksivna), koja ne spoznaje objekte već ih prosuđuje prema njihovoj svrhovitosti. Tako je refleksivna rasudna moć »prijelaz« iz stvarnosti u nadstvarnost, od relativnih svrha u »posljednju svrhu«. »Sjedinjavanje pojedinačnog, empirijskog *ja* s općim *ja*, što će reći jedinstvo svih ljudskih moći ili *totalan čovjek*, ne može se po Kantu ostvariti u historijskom, sve djelotvornijem, stvaralačkom odnosu društvena čovjeka prema objektivnoj stvarnosti(...) nego samo u odnosu prema *posljednjoj svrsi*, prema apsolutu kao najvišem jedinstvu i iskonskoj snazi svega što postoji.«³ Za Kanta je umjetnost »tek jedna postaja na tom *beskonačnom* putu prema apsolutu kao nedostižnom cilju.«⁴

Rasudna moć povezuje spoznaje teoretskog uma s principima praktičnog uma. Ona omogućuje povezanost fenomenalnog i noumenalnog, prirode i slobode, konstitutivnog i relativnog. Dijeli se na dva dijela: na estetsku i teleologijsku. Prva spoznaje formalnu i subjektivnu, druga materijalnu i objektivnu svršnost.

2 To se vidi iz nevelikog spisa *Razmatranja o osjećaju lijepog i uzvišenog* (1763) koji predstavlja prvi Kantov rad o estetskim pitanjima. U njemu ne nalazimo čvrsto povezan sustav, već niz refleksija i pojedinačnih zapažanja bez većih filozofskih pretenzija.

3 Tkalčić, Marijan. (1957) »Pogovor«, u: Kant, Immanuel. *Kritika rasudne snage*, Zagreb, Kultura, 330.

4 *Isto*.

Među pojmovima rasudne moći i kritike ukusa ističe se pojam refleksije. Kant upotrebljava taj naziv prije svega u estetičkom smislu, a ne logičkom. Za njega je to, zapravo, shvaćanje pojave po njenoj formi u suprotnosti prema običnom osjetilnom prihvaćanju.

Osjetilna spoznaja objekta uvijek je povezana s osjećajem ugone. Estetski sud, međutim, ne izvire ni iz razuma (kao moći pojnova), ni isključivo iz osjetilnog opažaja, nego iz uzajamne igre mašte i razuma u samom subjektu.

1.2. *Analitika lijepoga*

Ljepota ne pripada stvarima oko nas, nego upravo samom subjektu (njegovim duševnim moćima). Sklad naše osjetne moći (koja daje pojedinačnu spoznaju) s razumnom moći (koja daje općenitu spoznaju) čini ljepotu – upravo taj sklad je ljepota. Ali, ne privodi vanjski predmet u sklad ove naše dvije moći svojim objektivnim svojstvima, nego između osjetne i razumne moći stoji »rasudna moć«, koja je sposobna spoznati i na osjetni i na razumski način. Drugim riječima, ona je sposobna primijeniti pojam svrhe i svršnosti na pojedini vanjski predmet. Priroda po sebi nije svršno uređena, već rasudna snaga prenosi svoj uređeni pojam svršnosti na izvanjske predmete.

Kao što se osjetna i razumska spoznaja vladaju po vlastitoj naravi viših duševnih moći (a ne po izvanjskoj prirodi), tako je i ljepota proizvod naše duševne naravi, a nije stvarno svojstvo izvanjskih predmeta. Zamjećujući ljepotu, ne spoznajemo ništa pojmovnim načinom, a sklad naših duševnih moći zapravo je »igra« duševnih moći.

Iako je osjećaj ljepote sasvim subjektivan, on je kod svih ljudi po naravi jednak. Tako je osjećaj za lijepo općenit za čitavo čovječanstvo, jer je potreban a ne svojevoljan (u tom je smislu objektivn a ne subjektivan).

Stvarni pojam ljepote zapravo se ne može utvrditi, ne mogu se iskazati pojmovna obilježja koja čine neku stvar lijepom. Zbog toga nije moguće dati pozitivnu definiciju ljepote, nego samo negativnu. Te su »definicije« izgrađene prema četirima kategorijama sudova: prema kvaliteti, kvantiteti, relaciji i modalitetu.

1.2.1. »Definicija« ljepote prema kvaliteti

»Ukus je moć prosuđivanja nekog predmeta ili neke vrste predočivanja s pomoću svidanja ili nesvidanja *bez ikakva interesa*. Predmet takvog svidanja naziva se *lijepim*.«⁵

Ono što je ugodno, korisno, dobro, savršeno ili istinito sviđa se s interesom, pa stoga ne nosi oznaku ljepote koja nije povezana ni s kakvim interesom. »Svatko mora priznati da je onaj sud o ljepoti, u koji se miješa naj-

5 Kant, Immanuel.(1983) »Kritik der Urteilskraft« (*KUK*), u: Kant, Immanuel. *Werke in zehn Bänden* (hrsg. von W. Weischedel), Bd. 8, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 288.

manji interes, vrlo pristran i da nije čist sud ukusa. Ne smije se ni najmanje biti zauzet za egzistenciju stvari, nego s obzirom na to biti sasvim ravnodušan, da se u stvarima ukusa igra ulogu suca« (KUK, 281).

Dalje, Kant tvrdi da je »sud ukusa samo *kontemplativan*, tj. sud, koji, indiferentan glede bitka nekog predmeta, povezuje samo njegovo svojstvo s osjećajem zadovoljstva i nezadovoljstva. Ali sama ta kontemplacija također nije upravljena na pojmove; jer sud ukusa nije sud spoznaje (ni teoretski, ni praktični), te se zato, također, ne *osniva* na pojmovima, niti je na na takve *usmjeren*« (KUK, 286).

1.2.2. »Definicija« ljepote prema kvantiteti

»*Ljepo* je ono, što se bez pojma /tj. bez kategorija razuma/ općenito sviđa« (KUK, 298). Najzanimljivija osobina čistog suda ukusa je ta da se on ne zasniva na pojmu (tj. logičkom, odnosno znanstvenom dokazivanju), a ipak nosi obilježje općenitosti. Predmet, naime, ne mogu nazvati lijepim ako se sviđa samo meni, ako to isto dopadanje ne očekujem i od drugih. Kad bi svatko imao svoj ukus u prosuđivanju lijepoga, bilo bi to gotovo istovjetno tome da ukus uopće ne postoji. Jedino glede ugodnoga (a ne lijepoga) vrijedi načelo da »*svatko ima svoj vlastiti ukus* (ukus osjetila)« (KUK, 290).

Valja uočiti da je estetska općenitost, koja se pridaje nekom sudu, posebne vrste, zato što predikat ljepote ne povezuje s pojmom objekta. S logičke strane, svi su sudovi ukusa pojedinačni (npr. »ruža koju gledam je lijepa«). Sud koji nastaje uspoređivanjem mnogih pojedinih ruža (»ruže su općenito lijepe«), logički je sud utemeljen na estetskom sudu. Nasuprot tome, sud »ruža je po mirisu ugodna«, također je estetički i pojedinačan, no nije sud ukusa, nego osjetilni sud. Samo sudovi o dobrome imaju logičku općenitost, a ne samo estetsku.

1.2.3. »Definicija« ljepote prema relaciji svrha

»*Ljepota* je oblik svrhovitosti nekoga predmeta, ukoliko se ona na njemu zamjećuje *bez predodžbe neke svrhe*« (KUK, 319). Gledajući, primjerice, lijepi cvijet, u nama djeluje estetski princip svrhovitosti. Taj princip nije izravno u svijetu, sklad je zapravo u nama. Svrhovitost je, dakle, sveza koja pokazuje da je priroda s nama u skladu. Sud ukusa na koji nema utjecaj nikakav interes, a čiji je odredbeni razlog isključivo svrhovitost oblika, čisti je sud ukusa.

Prema logičkoj kategoriji relacije Kant razlikuje dvije vrste ljepote: slobodnu ljepotu, koja ne pretpostavlja pojam o onome što predmet treba da bude (kod nje se ne gleda ni na svrhu) i zavisnu ljepotu, koja se sastoji u podudarnosti oblika i svrhe predmeta.

1.2.4. »Definicija« ljepote prema modalitetu sviđanja predmeta

»Lijepo je /ono/ što se spoznaje bez pojma kao predmet *nužnog* sviđanja« (KUK, 324). Ovdje je riječ o nužnosti (apodiktivosti) posebne vrste. Ona nije ni teoretska ni praktična, nije određena niti s pomoću razuma niti s pomoću volje: riječ je o nužnosti odobravanja svih i Kant joj pridaje egzemplarnu vrijednost. Ta je nužnost (u osnovi subjektivna) transcendentalne naravi (ne empirijska). Kada čovjek proglasi neki predmet lijepim, on zahtijeva i od drugoga da mu se dotični predmet sviđa. To ne znači da će u zbilji svi nužno suditi kao ja, već da bi trebalo da sude kao ja. Estetski sudovi ne kažu: ovako ljudi sude; nego: ovako bi ljudi morali suditi. Upravo je u tom smislu estetski sud aprioran (općenito valjan) i nuždan.

Za Kanta je uvjet nužnosti suda ukusa ideja zajedničkog osjetila. Smatra da mora postojati neki subjektivni princip koji određuje sudove ukusa općenito valjano, iako ne s pomoću pojmova. Upravo takav princip bio bi zajedničko osjetilo, koje nastaje iz slobodne skladne igre razuma i imaginacije. Nije riječ, dakle, o nekom empirijskom osjetilu, već o idealnom djelovanju iz slobodne igre čovjekovih spoznajnih moći. Samo pod pretpostavkom zajedničkog osjetila moguć je nuždan i općevaljan sud ukusa. To zajedničko osjetilo ne uvjetuje da će se svatko slagati s mojim sudom, već da treba da se s njim slaže. Tako je to zajedničko osjetilo zapravo idealna norma.

Sažmemo li sve četiri Kantove »definicije« u jednu, ona bi glasila: Lijepo je ono što se bez interesa sviđa nužno svima bez pojma svojim svrhovitim oblikom.

1.3. *Analitika uzvišenoga*

Sličnost između lijepog i uzvišenog sastoji se u sljedećem: »Lijepo se slaže s uzvišenim u tome, što se oboje sviđaju samim sobom« (KUK, 328). Uzvišenost ima subjektivno obilježje kao i ljepota. Doživljaj uzvišenosti je svijest o protežnosti našeg uma nad prirodom u njezinoj neizmjernosti. Uzvišen je naš um koji svojom promišljajnom snagom nadmašuje sve prirodne stvari, a ne izvanjski predmeti, pa bili oni ne znam kako veličanstveni i neizmjerni.

Uzvišenost (kao i ljepotu) može se promatrati prema četirima kategorijama logičkog suda. Sviđanje, koje u nama pobuđuje uzvišenost, prema kvantiteti mora biti općevrijedno (kod svih jednako), prema kvaliteti bez interesa, prema relaciji mora predočivati subjektivnu svrhovitost (iako subjekt ne misli na njegovu svrhovitost), a prema modalitetu mora potonju predočiti kao nužnu (KUK, 332).

Dalje, Kant razlikuje matematički uzvišeno i dinamički uzvišeno. Matematički uzvišeno je neizmjerne prostorna i vremenska količina, a dinamički uzvišeno je neizmjerne tvarna ili duhovna sila.

1.3.1. *Umjetnost i priroda*

Za Kanta su umjetnost i prirodna ljepota usporedne: umjetničko djelo je lijepo ukoliko nalikuje na prirodu, a priroda je lijepa ukoliko nalikuje na umjetnost. »Lijepa umjetnost je umjetnost, ukoliko se čini da je istodobno priroda« (KUK, 404). Ipak, Kant u nekom smislu daje prednost ljepoti prirode nad ljepotom umjetnosti.⁶ Interes koji u nama pobuđuje ljepota prirode srodan je moralnom stavu. Lijepa priroda nema koristonosne svrhe. Upravo u tome se i sastoji moralnost čovjeka koji uživa u čistoj ljepoti prirode.

Lijepo za Kanta pokazuje ostvarenim ono što po zahtjevima ćudoređa treba da bude ostvareno, tj. podlaganje prirode čovječjem duhu.

1.3.2. *Genij*

Za lijepu umjetnost potreban je genij, a on je »talent (prirodni dar), koji umjetnosti daje pravilo« (KUK, 405). Glavna svojstva genija su originalnost i egzemplarnost njegovih djela. Genijalnost nije prirodna vještina koju je moguće naučiti prema nekom pravilu, to je urođena sposobnost. Prema Kantu samo umjetnik može biti genij (znanstvenik ne!). Zanimljivo je da je uspio izbjeći isticanje emocija u genija, jer su one u suprotnosti s njegovim analitičkim umom.⁷ Kant izjednačuje stvaralaštvo genija i stvaranje prirode, jer u njemu dolazi do jedinstva prirode i slobode. Stoga je stvaralaštvo umjetničkog genija (genijalnog umjetnika) najviši domet ljudskog duha.

1.3.3. *Vrste lijepih umjetnosti*

Kant je sve umjetnosti postavio u svezu s govorom. Govorni se izražaj »sastoji u riječi, pokretu i tonu (artikulacija, gestikulacija, modulacija). Samo povezanost tih triju vrsta izražaja čini potpuno priopćavanje onoga koji govori« (KUK, 422).

Postoje samo tri vrste lijepih umjetnosti: govorna, likovna i umjetnost igre osjećaja. U govorne umjetnosti spadaju govorništvo i pjesništvo, u likovne plastika i slikarstvo, a u umjetnost lijepo igre osjećaja glazba i umjetnost boja.

Najviše mjesto među umjetnostima zauzima pjesništvo. Ono unutar granica nekog pojma pod neograničenom raznolikošću mogućih oblika daje onaj oblik koji njegov prikaz povezuje s mnoštvom misli. Najbliža pjesništvu je glazbena umjetnost.« Poslije pjesništva, *ako je riječ o podražaju i pokretanju duše*, stavio bih onu, koja mu je među govornim /umjetnostima/ na-

6 Tek je Hegel nerazdvojno povezoao umjetnost s ljepotom. Posve suprotno mišljenje zastupao je Platon, kod kojeg su umjetnost i ljepota sasvim razdvojene, budući da ideja ljepote preegzistira u carstvu ideja, a umjetnička djela su samo njezina sjena.

7 Tijekom povijesti neki su u genija–umjetnika isticali prednost intelekta (u racionalizmu), drugi opet emocija (u romantizmu). Budući da je čovjek cjelovito biće, ta se dva područja ne smiju strogo dijeliti, jer se međusobno isprepliću i nadopunjuju. Ipak, čini se da određenu prednost u genijalnog umjetnika treba dati emocijama.

jbliža i koja se time također s njim vrlo prirodno može združiti, naime *glazbu* /.../ Ali ona je dakako više užitak nego kultura (igra misli koja se pritom usput izaziva, samo je djelovanje jedne tako reći mehaničke asocijacije); pa, prosuđena umom, ima manju vrijednost nego svaka druga lijepa umjetnost« (KUK, 431–432). U prosuđivanju prema ugodnosti glazba se nalazi na vrhu, no budući da se igra samo osjetima, među lijepim umjetnostima zauzima najniže mjesto.⁸

Među likovnim umjetnostima treba dati prednost slikarstvu, budući da je kao umjetnost crtanja osnova drugim likovnim umjetnostima, a uz to daleko više može prodirjeti u područje ideja nasuprot ostalima.

1.4. *Dijalektika estetičke rasudne moći*

U drugom odsjeku *Kritike estetičke rasudne moći* govori Kant o dijalektici estetičke rasudne snage.« Rasudna moć, koja treba da bude dijalektična, mora biti prije svega umujuća, tj. njezini sudovi moraju pretendirati na općenitost, i to a priori: jer u suprotstavljanju takvih sudova sastoji se dijalektika« (KUK, 441–442). Postoji protuslovlje sudova ukusa, jer se svatko poziva na svoj osobni ukus i ne misli ga učiniti općim pravilom za sve.

Budući da postoji načelo kako svaki čovjek ima svoj vlastiti ukus, »u pogledu načela ukusa javlja se sljedeća antinomija:

Teza – Sud ukusa ne osniva se na pojmovima; jer inače bi se o njemu dalo raspravljati (odlučivati dokazima).

Antiteza – Sud ukusa osniva se na pojmovima; jer se inače, bez obzira na njegovu različitost, o njemu ne bi dalo čak ni prepirati (pretendirati na nužnu suglasnost drugih s tim sudom)« (KUK, 443).

U ovim se iskazima ipak isključuje protuslovlje, ako kažemo da se sud ukusa osniva na pojmu, na temelju kojeg ništa ne možemo spoznati ili dokazati u glede objekta, koji je po sebi neodrediv i nesposoban za spoznanje. Ta su dva iskaza samo prividno protuslovnja: oni mogu postojati jedan pokraj drugoga, iako objašnjenje mogućnosti njihova pojma nadilazi ljudsku spoznajnu moć. Stoga »ukidanje antinomije estetičke rasudne snage ide putem kojeg se pridržavala kritika u razrješavanju antinomija čistog teoretskog uma; i da nas antinomije isto tako ovdje kao i u Kritici praktičnog uma prisiljavaju da protiv volje bacimo pogled izvan onoga što je osjetilno i da u nadosjetilnom potražimo točku sjedinjenja svih svojih moći a priori: jer ne ostaje nikakav drugi izlaz da se um učini suglasnim sa samim sobom« (KUK, 447).

1.4.1. *Ljepota i čudorednost*

U stvarima ukusa i morala prevladava se svaki egoizam. Sudovi ukusa i moralni sudovi nisu znanstveno (pojmovno) utemeljeni. Nadmašuju subjekt,

⁸ Usp. KUK, 433.

ali u sebi sadrže mišljenje svakog subjekta. Estetski i etički djeluje samo svjestan i samostalan čovjek. Na taj način postoji duboko zajedništvo između čudorednog i lijepog.⁹ Još jaču sintezu između ta dva područja nalazi se u uzvišenomu. Ipak, između lijepog i dobrog Kant se odlučuje za dobro. Skrajnja svrha cjelokupnog opstanka je čovjek pod moralnim zakonima.

1.4.2. O metodologiji ukusa

O lijepome ne može postojati znanost, a ni sud ukusa ne da se odrediti s pomoću principa. Ono što se odnosi na istinu u prikazivanju objekta umjetnosti, to je prijeko potrebni uvjet same lijepe umjetnosti, ali ne ona sama. »Za lijepu umjetnost postoji dakle samo manira (modus), ne način naučavanja (*methodus*)« (KUK, 463). Povezanost između estetike i etike vidi se u tome što je »prava propedeutika za osnivanje ukusa razvijanje čudorednih ideja i kultura moralnog osjećaja; jer samo ako se osjetilnost dovede u sklad s moralnim osjećajem, pravi ukus može poprimiti određenu nepromjenjivu formu« (KUK, 465).

2. Osvrt na Kantovu estetiku

2.1. Kantov pojam estetike

Kantova je estetika u svojoj biti sasvim formalistička, prilično daleka živoj stvarnosti umjetnosti. Do svojih estetskih pogleda mislilac iz Koenigsberga nije došao preko neposrednog doživljaja ljepote. On zapravo i nije poznao umjetnost (osim pjesništva), niti se njome ozbiljnije bavio.

Nije shvaćao da se estetička razmatranja mogu izvoditi na temelju same umjetnosti, odnosno umjetničkog djela. Osim toga uz umjetnost su bitno vezane emocije, a njih je Kant vrlo malo cijenio. Mnogo je držao do spoznaje, čudorednog djelovanja i suda ukusa, ali je prema njima emocije stavljao uvijek u podređen položaj. Može se reći kako je Kantova estetika toliko spekulativna da zapravo ne pogađa nijednu granu umjetnosti.¹⁰ Razlog zanimanja za estetsku problematiku niknuo je kod Kanta iz potrebe dovršavanja njegova sustava transcendentale filozofije, a ne iz nastojanja da se uđe u srž umjetnosti, odnosno ljepote.

Kant je prvi put uporabio pojam »estetika« u *Kritici čistog uma*.¹¹ No, ovdje taj pojam nije još uopće povezan s umjetnošću i ljepotom, odnosno u-

⁹ Već je Platon stavio moralno dobro u svezu s lijepim. Takvim učenjem zasnovao je estetiku moralnog. Ideja dobra, naime, okuplja svijet u njegovoj najdubljoj unutarnjosti s pomoću reda mjere i sklada (a to su i oznake ljepote gledano s formalne strane).

¹⁰ Usp. Focht, Ivan. (1980) *Savremena estetika muzike*, Beograd, Nolit, 8.

¹¹ Prvi dio *Kritike čistog uma* naslovljen je »Transcendentalna teorija o elementima«, s podnaslovom »Transcendentalna estetika«.

kusom.¹² U *Kritici čistog uma* pojam »estetika« (točnije »transcendentalna estetika«) javlja se u smislu kritičke analize percepcije. Transcendentalna estetika proučava osjetne principe apriori, dakle, osjetnu spoznajnu moć.

Mnogi su već istaknuli da je Kantova estetika puna neodrživih paradoksa: estetski sud je univerzalan, ali subjektivan; ljepota je forme svršnosti nekog predmeta, ali bez predodžbe neke svrhe; svidanje je apstraktno i ako je jedna vrsta ljepote ovisna o umu, druga je slobodna i bez sadržaja.¹³

2.2. »Kritika rasudne moći«

U početku vlastitog filozofskog razvitka Kant je mislio da filozofska teorija umjetnosti nije moguća, jer se čini da je ukus uglavnom empirijski, a za njega filozofija nema u svojoj biti ni empirijsko ni psihološko značenje. No, u *Kritici rasudne moći* on je promijenio mišljenje, opisujući apriorni princip na kojem se temelji ukus, kao što je u *Kritici čistog uma* i *Kritici praktičnog uma* opisao apriorne principe u spoznaji i ćudorednom djelovanju. Kant ne odbacuje iskustvo (empiriju), dapače, tvrdi da sva spoznaja počinje iskustvom, ali u njegovu filozofskom sustavu jasno se ističe važnost apriornih objektivno vrijednih i nužnih uvjeta (principa) ljudske spoznaje.

Kant zna da su pravila estetske prosudbe iskustvena, te stoga ne mogu nikad biti predočena kao zakoni na osnovi kojih bi se onda morao upravljati sud ukusa svakog čovjeka. Filozof »kategoričkog imperativa« želi utemeljiti estetiku kao učenje o ukusu, odnosno kao kritiku ukusa. Rabeći riječ estetika »Kant je podrazumijevao ipak prvenstveno racionalističko učenje o savršenstvu. No, čitava njegova upravljenost kreće se pravcem da ono estetsko oslobodi apsolutne prevlasti racionalističkih okova. Čak radije i engleska teorija nego estetika. Jer estetika je normativno racionalni propis neprimjeren materiji lijepog.«¹⁴

U *Kritici rasudne moći* jasan je nacrt Kantova filozofskog sustava: estetika je filozofska teorija ljepote, metafizika je teorija istine, a etika teorija ćudorednosti. Sve se one temelje na sposobnostima ljudskog uma: rasudnoj moći, čistom umu i praktičnom umu, odnosno na rasudnoj moći kao svezi između čistog i praktičnog uma. Kategorijom svrhovitosti u prirodi i ljudskom osjećaju Kant je nastojao prevladati podvojenost teoretskog i praktičnog uma.

Kant se suprotstavlja trima osnovnim pozicijama Prosvjetiteljstva: on odbacuje racionalističku estetiku A.G. Baumgartena prema kojemu su sudovi ukusa niža forma spoznaje; kritizira i fenomenološku estetiku E. Burkea,

12 U povijesti filozofije njemački filozof A.G. Baumgarten (1714.–1762.) prvi je upotrijebio izraz *estetika* u smislu teorije lijepoga, odnosno da označi sud ukusa.

13 Usp. Schüller, Herbert M. (1955): »Immanuel Kant and Aesthetics of Music« u: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* (Cleveland) vol. XIV, no. 2, 236–237.

14 Grlić, Danko. (1975): »Kritika protiv doktrine. Aktualnost Kantove kritike moći sudjenja« u: *Ideje* (Beograd) br.5–6, 24–25.

za kojega sudovi ukusa imaju u svojoj osnovi puki osjećaj; i, napokon, suprotstavlja se empirističkoj estetici koja drži da se estetički sudovi zasnivaju na konvenciji i običaju. Po Kantovu mišljenju stvari se prosuđuju s pomoću estetičkih sudova lijepog i uzvišenog prema nekom pravilu, ali ne na pojmovima.¹⁵

2.3. *Ljepota*

Estetsko je područje za Kanta područje subjektivne svrhovitosti. Ono što nam se sviđa pokazuje se svrhovitim samo preko osjećaja. To je predmet subjektivne, estetske svrhovitosti (estetike). Ovdje se Kant očituje kao izraziti subjektivist–idealist. Pretjerana je njegova tvrdnja da je ljepota proizvod subjekta, a ne stvarno svojstvo izvanjskih predmeta: u samim predmetima postoje neka svojstva koja u čovjeku pobuđuju osjećaj divljenja (ljepote). Naime, tek određena kvaliteta izvanjskog predmeta pobuđuje u nama doživljaj ljepote.

2.4. »Definicije« ljepote

Budući da je za Kanta ljepota zapravo proizvod subjekta, po njegovu mišljenju ne može se ustanoviti stvarni pojam ljepote. Drugim riječima, ne može se izreći pozitivna definicija ljepote, nego samo negativna (strogo logički definicija ne smije biti negativna!). U svakoj od svojih četiri »definicija« ljepote, Kant govori o onom što nije lijepo, a ne kakvo je lijepo, odnosno što je lijepo. Istina, s pomoću tih »niječnih definicija« može se razlučiti pojam ljepote od drugih pojmova, ali se ne može objasniti sam sadržaj pojma ljepote s njegovim vlastitim obilježjima.

2.5. *Sud ukusa*

Kako se prema Kantu predmet sviđa čovjeku u konačnici neosobno, dakle, jednostavno kao članu čovječanstva, moglo bi se pomisliti da on zbog ove upućenosti na opće u sudu ukusa potpuno napušta individualnost, što je inače bitna osobina toga suda. Tako bi izgledalo da se sud ukusa osniva na općem društvenom mišljenju, a ne na onom što je u čovjeku najdublje i najvlastitije. »Čovjek u stvarima ukusa ne treba da naokolo svakog pita što misli o određenoj pojavi, već da samostalno, u sebi odluči. Ne valja, dakle, pitati *ljude* (tj. njih kao socijalna bića, odnosno kao mnoštvo što se može izbrojiti), već zapravo *ljudskost* koju u sebi nosi svaki pojedinac. Riječ je, dakle, pri pravom sudu ukusa o specifičnom duhovnom osjećaju kad sudjelujemo svojim udjelom u općoj duhovnoj cjelini. To je idealna cjelina onih koji sude, a ne mnoštvo pojedinaca.«¹⁶

15 Usp. Höffe, Otfried. (1981) *Klassiker der Philosophie. Zweiter Band: Von Immanuel Kant bis Jean–Paul Sartre*, Verlag C.H. Beck, München, 35.

16 Grlić, 17.

Kant je dobro uočio da zbroj sudova ukusa velikog broja ljudi ne bi nikad mogao uzrokovati utemeljenje apriornog principa. Stoga se može reći da je estetski sud »identifikacija u osnovi skrivenog općeg (idealna cjelina onih koji sude) s konkretnim slučajem«. ¹⁷ U samom je ukusu prijeko potrebna vlastitost uvida. Svatko mora donekle imati vlastito mjerilo za lijepo. Estetika bez subjektivnosti je nezamisliva, no, to ne znači da ona ne posjeduje i objektivnu crtu. »U onom subjektivnom, spoznati racionalno, dakle zasnovati objektivnost subjektivnog, bitna je ambicija cjelokupne dosadašnje filozofske estetike, a to je i centralna točka Kantova napora.« ¹⁸

2.6. Formalizam

Za Kanta je oblik (*forma*) ono što čini određeni predmet estetski vrijednim. Zato ga možemo nazvati pristašom estetskog formalizma. »Kant je dakako i ovdje, slično kao i na području etike gdje je sve djelovanje nastalo iz dobrohotnosti ili ljubavi prema dobru, prebacio na područje legaliteta, iz ocjene estetske vrijednosti djela otklonio svako 'značenje' i ideju kao odlučni faktor uz sam formalni izraz te ideje ili smisla, što, dakako, znači odviše veliko sužavanje vrijednosnih komponenata u određivanju estetske predmetnosti.« ¹⁹ U središte umjetničkog razvoja, pa tako i svoga estetskog promišljanja, Kant stavlja formu, za razliku od Hegela koji u prvom redu gleda na sadržaj. ²⁰

2.7. Ideja cjeline

Kritika rasudne moći odnosi se na apriorne principe, pa stoga moć suđenja nije u mislioca iz Königsberga moć u prosuđivanju vrijednosti, nego moć da se sudi o cjelini. Središte Kantove etike zapravo je ideja totaliteta, organskog jedinstva. To jedinstvo je konstitutiv umjetnosti, ali samo simbolički regulativ stvarne egzistencije. Može se reći da je pojam totaliteta (ideja cjeline) zapravo i najvažniji pojam Kantove cjelokupne filozofije, a ne samo njegove estetske teorije iz *Kritike rasudne moći*.

2.8. Glazba

Već je spomenuto da se Kant nije odlikovao kao dobar poznavatelj umjetnosti, ²¹ a može se reći da je čak bio mrzitelj glazbe. ²² Racionalistički esteti-

¹⁷ Isto, 21.

¹⁸ Isto, 23.

¹⁹ Filipović, Vladimir. (1962) *Klasični njemački idealizam i odabrani tekstovi filozofa*, Zagreb, Matica hrvatska, 41.

²⁰ Usp. Schneider, Helmut. (1997): »Hegelova estetika – Metafizika i svršetak umjetnosti« u: *Obnovljeni život*, LXII, 83.

²¹ Valja istaknuti da su se gotovo svi mislioci u prošlosti doticali problema umjetnosti iz filozofskih, a to znači najčešće neumjetničkih pobuda (Platon, Aristotel, Plotin, Toma Akvinski, Kant, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche...)

čari XVII. i XVIII. stoljeća stavljali su glazbu (uspoređujući je s pjesništvom) na posljednje mjesto na ljestvici umjetnosti, a na njihovoj crti je u tom pitanju ostao i Kant. Za njega je glazba bila »više užitak nego kultura« (KUK, 431), pa umskom prosudbom ima »manje vrijednosti nego svaka druga lijepa umjetnost«. Pomalo je čudno da se uopće upuštao u refleksije o glazbi koju nije niti poznao niti volio.

2.9. *Estetika i etika*

Kant povezuje estetiku s etikom. Za njega je uzaludno traženje apsolutne granice između ta dva područja. Ipak, skrajnji domet njegovog filozofskog stava je etika, iako se čini da bi to trebala biti estetika. Kant sve stavlja u ovisnost prema etici, pa tako i estetiku.

Etika i estetika zovu se praktična filozofija, jer ne ustanovljuju samo čemu pripada predikat dobrote i ljepote, nego ujedno zahtijevaju da se dobro, odnosno lijepo u praksi i ostvaruju. Tako su etika i estetika normativne filozofske discipline.

Zaključak

Pri izgradnji svog estetskog sustava Kant je bio prilično pod utjecajem drugih filozofa (napose engleskih estetičara A.C. Shaftesburyja i F. Hutchesona). Ipak, njegova je estetska misao, koja se katkad doima suhom pa čak i pomalo nejasnom, izrečena na originalan način. Nedovoljno poznavanje same umjetnosti vidi se iz Kantova načina razmišljanja. Njegov analitički duh došao je do izražaja u *Kritici rasudne moći* kao i u prethodnim djelima. Estetika königsbergškog filozofa imala je jak utjecaj na dalji razvitak te discipline, bilo da su mislioci oduševljeno pristajali uz njegove stavove (F. Schiller), bilo da su ih kritizirali i tako izgradili vlastiti estetski sustav (J.G. Herder). Kantova je zasluga što je u svom estetskom sustavu postavio tezu o aktivnoj i stvaralačkoj funkciji umjetnika, pa prema tome i o svojevrsnoj autonomiji estetike. Značajnost njegove estetske misli je i u tome što je jasno naglasio razliku između dobrote i ljepote, ali istaknuo i njihovu srodnost, zatim što je odredio pojam uzvišenosti, te cijenio estetski odgoj kao pripremu moralnom odgoju. Za uzor ljudske ljepote zahtijevao je da u njemu bude ne samo estetska ljepota u užem smislu, nego i ona etička ljepota, odnosno dobrota. Tako je međusobno zbližio te dvije discipline – etiku i estetiku.

22 Usp. Supićić, Ivan. (1978) *Estetika evropske glazbe. Povijesno–tematski aspekti*, Zagreb, JAZU (HAZU), 211.

Literatura

- Filipović, Vladimir. (1962) *Klasični njemački idealizam i odabrani tekstovi filozofa*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Focht, Ivan. (1980) *Savremena estetika muzike*, Beograd, Nolit.
- Grlić, Danko. (1975): »Kritika protiv doktrine. Aktualnost Kantove kritike moći suđenja« u: *Ideje* (Beograd) br.5–6, 24–25.
- Höffe, Otfried. (1981) *Klassiker der Philosophie. Zweiter Band: Von Immanuel Kant bis Jean-Paul Sartre*, Verlag C.H. Beck, München.
- Kant, Immanuel. (1983) »Kritik der Urteilskraft« (*KUK*), u: *Kant, Immanuel. Werke in zehn Bänden* (hrsg. von W. Weischedel), Bd. 8, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Marković, Franjo. (1903) *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb, Naklada Kr. Hrv.–Slav.—Dalm. zemaljske vlade.
- Schneider, Helmut. (1997): »Hegelova estetika – Metafizika i svršetak umjetnosti« u: *Obnovljeni život*, LXII, 83.
- Schüller, Herbert M. (1955): »Immanuel Kant and Aesthetics of Music« u: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* (Cleveland) vol. XIV, no. 2, 236–237.
- Supićić, Ivan. (1978) *Estetika evropske glazbe. Povijesno–tematski aspekti*, Zagreb, JAZU (HAZU), 211.
- Tkalčić, Marijan. (1957) »Pogovor«, u: Kant, Immanuel. *Kritika rasudne snage*, Zagreb, Kultura.

THE AESTHETICS OF KANT

Marijan STEINER

Summary

The paper covers the aesthetics of Kant in relation to his work 'The Critique of Judgment'. Known as a thinker who foremostly studied human consciousness and ethics, Kant completed his philosophical system with aesthetics. He did not achieve his own perceptions on aesthetic questions through a direct experience of beauty (in the arts field he only seriously wrote poetry). Rather Kant's interest for aesthetics arose from the need of encompassing his system of transcendental philosophy, for which he gave art an appropriate position. For Kant, form is that which makes a specific object aesthetically valuable, and as such he is placed among the supporters of aesthetic formalism.

In his aesthetic system Kant set forth a thesis on the active and creative functions of an artist and also as such a kind of autonomy for the aesthetic object. The importance of his aesthetic thoughts is that he established the difference between the good and the beautiful, but also emphasised their congeniality.